

АВТ
К 38

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КІКІНЧУК ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.985

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ
В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку України великої шкоди державним інтересам завдають економічні злочини в бюджетній сфері. Серед них значну частку становлять протиправні посягання, пов'язані з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі (далі – АПК), зокрема: шахрайства, заволодіння бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем, їх нецільове використання та інші злочини, що вчиняються як службовими особами агропідприємств, так і державними чиновниками. Суспільна небезпечність цих злочинних проявів полягає в посяганні не тільки на бюджетну систему України, а й на продовольчу безпеку держави та окремих товаровиробників, належне функціонування агропідприємств, фінансово-господарську й управлінську діяльність центральних органів державної виконавчої влади тощо.

Згідно з офіційними даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, у 2012 році було зареєстровано 3228 злочинів, вчинених на підприємствах, установах й організаціях у сільському господарстві, а в 2013 році – 3350, тоді як кількість осіб, яких повідомлено про підозру, становить 1328 і 557 відповідно. Це свідчить про складність здійснення досудового розслідування такого роду кримінальних правопорушень в умовах чинного Кримінального процесуального кодексу України. Крім того, за результатами проведеного анкетування слідчих встановлено, що під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, труднощі були пов'язані з відсутністю методичних рекомендацій щодо розслідування такої категорії протиправних діянь, на що вказали 50,6 % респондентів.

Окремі аспекти протидії злочинам, учиненим у бюджетній сфері, створення міжвидових, видових і комплексних криміналістичних методик були предметом уваги у наукових працях Л. І. Аркуші, В. І. Василичука, А. Ф. Волобуєва, Г. С. Гарбуза, Ю. М. Демидова, С. Ю. Журавльова, В. П. Корж, В. В. Кулакова, В. В. Леня, О. Ф. Лубіна, А. В. Макарова, С. С. Мірошніченка, Г. В. Мудрецької, П. І. Орлова, В. М. Руфанової, В. Б. Смеліка, Р. Л. Степанюка, В. Г. Сюравичика, О. О. Титаренка, С. С. Чернявського та інших учених.

Важливе значення для дослідження мали основоположні концепції вчених, що зробили суттєвий внесок у розвиток криміналістичної науки, а саме К. В. Антонова, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, А. В. Дулова, В. А. Журавля, Г. Г. Зуйкова, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. В. Лисенка, Є. Д. Лук'янчикова,

Г. А. Матусовського, В. О. Образцова, І. В. Пирого, Є. Д. Скулиша, В. М. Стратонова, В. М. Тертишника, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та ін.

Незважаючи на низку сформульованих принципово важливих положень у працях названих вчених, залишаються невирішеними або дискусійними деякі питання. Зокрема, не розроблено методику розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК України.

Зазначене вище обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її практичну та теоретичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ як складової науково-дослідної роботи «Теоретичні та практичні основи формування і реалізації криміналістичних методик розслідування злочинів» на 2014-2018 роки (державний реєстраційний номер 0113U008198). Тема дисертаційного дослідження відповідає розділу 6.12 Додатку 6 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 років, затвердженого наказом МВС України № 347 від 29.07.2010, та Пріоритетним напрямом розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затвердженим постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року № 14-10.

Тема дисертації затверджена вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 28 лютого 2013 року (протокол № 2).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає у формуванні методики розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК. Для її досягнення було поставлено такі взаємопов'язані *задачі*:

- визначити поняття злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК;
- розробити криміналістичну характеристику зазначених протиправних діянь;
- здійснити класифікацію типових способів вчинення злочинів даної категорії;
- сформулювати криміналістичну класифікацію суб'єктів злочинів, що розглядаються;
- удосконалити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, та

відповідні їм алгоритми дій слідчого;

- навести типові слідчі ситуації, характерні для наступного етапу розслідування злочинів вказаної групи, та розробити відповідні їм комплекси заходів органів досудового розслідування;

- виділити типові тактичні операції, що реалізуються під час досудового розслідування розглянутих протиправних діянь;

- розкрити зміст тактичних рекомендацій з підготовки й проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів з їх подальшим вилученням у даній категорії кримінальних проваджень;

- окреслити тактичні особливості підготовки і проведення огляду документів у ході досудового розслідування злочинів у сфері використання бюджетних коштів в агрокомплексі;

- розглянути практичні рекомендації щодо підготовки та проведення допиту підозрюваних і свідків за наведеною категорією протиправних діянь, застосування відповідних тактичних прийомів;

- висвітлити завдання судових експертиз як обов'язкової форми використання спеціальних знань у ході розслідування злочинів вказаного типу;

- сформулювати пропозиції з удосконалення норм чинного КПК України щодо особливостей застосування застави у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є злочинна діяльність, пов'язана з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі, та суспільні відносини, що виникають під час виявлення й розслідування зазначеної групи злочинів.

Предметом дослідження є методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальний діалектичний метод, а також сукупність інших методів і прийомів наукового пізнання. Їх практичне застосування визначається системним підходом, що надає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми. Формально-логічний і статистичний методи було застосовано при дослідженні архівних матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ), нормативних актів, результатів анкетування слідчих органів досудового розслідування, наукових положень та концепцій, що становлять предмет дослідження (розділ 3). Порівняльно-правовий метод використано при дослідженні елементів криміналістичної характеристики злочинів, що розглядаються, в циклі кримінально-правових наук (розділ 1). Системно-структурний метод надав можливість вивчити окремі складові елементи ланцюга злочинної

діяльності в АПК у зв'язку з використанням бюджетних коштів (підрозділ 1.2). Соціологічні методи знайшли своє відображення в ході накопичення додаткової інформації про механізм вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, й особливості організації їх розслідування (розділ 2).

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці вчених з криміналістики, кримінального права, кримінального процесу, кримінології та господарського права. У процесі дослідження було проаналізовано кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство України, закони, що врегульовують правовідносини у сфері господарської діяльності, зокрема в бюджетній сфері та аграрному секторі економіки України.

Емпіричну базу дослідження склали: матеріали 124 кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в АПК, розглянутих судами України за ст.ст. 190, 191, 210, 222, 358, 364, 365, 366, 367 КК України; результати опитування 168 слідчих ОВС з Вінницької, Волинської, Закарпатської, Харківської, Херсонської і Чернігівської областей, які брали безпосередню участь у виявленні та розслідуванні протиправних діянь зазначеної категорії; статистичні та аналітичні матеріали стосовно предмета дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що робота є однією з перших спеціальних комплексних монографічних досліджень методики розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК. При цьому були отримані такі результати, що мають певний ступінь новизни:

уперше:

– визначено криміналістичну категорію «злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в АПК» як сукупність взаємопов'язаних протиправних діянь, що відзначаються комплексним характером та які вчиняються службовими або матеріально-відповідальними особами, громадянами-підприємцями з використанням легальних форм господарської діяльності у сфері функціонування агрокомплексу у зв'язку з використанням бюджетних коштів;

– здійснено класифікацію типових способів учинення злочинів зазначеного типу залежно від інструментів реалізації злочинного задуму та становища, повноважень, місця професійної діяльності співучасників злочинів;

– розроблено криміналістичну класифікацію суб'єктів злочинів, що розглядаються, на підставі відомостей про їхній службовий статус і спеціальні повноваження щодо бюджетних коштів та місця трудової діяльності;

удосконалено:

- криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, що містить типові відомості щодо способів, слідів, предмета, обстановки вищевказаних протиправних діянь та особи злочинця;

- відомості щодо типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування протиправних діянь вказаної групи та характерної послідовності процесуальних дій слідчого;

- тактичні рекомендації з підготовки та проведення обшуку й тимчасового доступу до речей і документів з їх подальшим вилученням за даною категорією кримінальних проваджень;

- особливості підготовки і проведення огляду документів у ході досудового розслідування аналізованих злочинів, що полягає в чіткій індивідуалізації їх відмінних ознак;

- практичні рекомендації щодо підготовки та проведення допиту підозрюваних і свідків у зазначеній категорії протиправних діянь, застосування відповідних тактичних прийомів;

- положення щодо завдань, які вирішуються шляхом проведення судово-економічної, будівельно-технічної та почеркознавчої експертиз у ході розслідування вказаного типу злочинів як різновиду застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні;

- редакцію ст. 182 КПК України «Застава», включивши винятковий випадок призначення застави у розмірі, що дорівнює сумі заявленого цивільного позову у кримінальному провадженні;

дістало подальшого розвитку:

- теоретичні положення стосовно типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування злочинів зазначеної групи та практичні рекомендації щодо відповідного алгоритму дій слідчого;

- положення щодо тактичних операцій, які здійснюються під час досудового розслідування вказаного типу кримінальних правопорушень як різновиду економічної злочинності в бюджетній сфері України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації наукові положення та рекомендації можуть бути використані у:

- правозастосовчій сфері – у діяльності органів досудового розслідування щодо кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в АПК (акт впровадження ГУМВС України в Харківській області від 01.04.2014);

- науково-дослідницькій діяльності – під час проведення наукових досліджень, спрямованих на розробку і вдосконалення методик розслідування окремих видів злочинів;

– навчальному процесі – при викладанні навчального курсу криміналістики і спеціальних курсів з розслідування злочинів проти власності (акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 21.03.2014);

– законотворчій діяльності – з метою вдосконалення норм чинного Кримінального процесуального законодавства України стосовно обрання запобіжного заходу у вигляді застави.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою працею. У співавторстві з О. В. Пчеліною опубліковано тези доповіді «Щодо вимог до працівників підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю», у якій дисертант розкрив питання щодо завдань, функцій та правової основи взаємодії підрозділів кримінальної міліції зі слідчим апаратом під час досудового розслідування економічних та службових злочинів. Ідеї та розробки, які належать співавтору наукової публікації, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Викладені в дисертації результати наукового дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Діяльність підрозділів кримінальної міліції: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (Львів, 2013), «Кримінальне провадження: новаті процесаульної теорії і криміналістичної практики» до 95-річчя Таврійського університету (Сімферополь-Алушта, 2013), «Перспективи розвитку науки у країні» (Горлівка, 2013), «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (Суми, 2013), «Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення» (Харків, 2013), «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених» (Харків, 2013), «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Харків, 2014).

Публікації. Результати проведеного дослідження викладено у шести наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, науковій статті у зарубіжному виданні, п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які включають одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з яких 185 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається із 251 найменування і займає 25 сторінок, 7 додатків викладено на 42 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і задачі; об'єкт і предмет, методи дослідження; викладено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Криміналістична класифікація та характеристика злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Сутність і криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі»* висвітлено позиції учених щодо розкриття змісту понять «економічні злочини» та «злочини в бюджетній сфері». Виділено характерні ознаки протиправних діянь, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, зокрема специфічна сфера суспільних відносин, предмет злочинного посягання, суб'єкт злочину, комплексний характер та інші. Розкрито зміст поняття зазначених протиправних діянь.

Проаналізовано сутність, значення, можливості, форми та підстави криміналістичної класифікації злочинів. Висвітлено рівні злочинної діяльності у сфері економіки, критерії криміналістичної класифікації протиправних діянь у бюджетній сфері, на основі яких дисертантом створено криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, за сферою, суб'єктом, кількістю учасників, ступенем організації злочинної діяльності та значенням у структурі злочинної діяльності.

У підрозділі 1.2 *«Типові способи та сліди злочинів»* проаналізовано питання щодо розкриття змісту поняття способу вчинення злочину, його інформаційної цінності як окремої наукової категорії, класифікації за різними підставами тощо. Виділено критерії класифікації способів учинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК. Виокремлено та охарактеризовано найбільш типові способи реалізації злочинного задуму у вказаному секторі економіки, зокрема: використання службовою особою агропідприємства бюджетних коштів, що виділені на виконання певної державної програми, усупереч їх цільовому призначенню (21%); подання до державних органів фіктивних документів про понесені витрати у зв'язку із виконанням державної цільової програми підтримки АПК (9,7%); укладання суб'єктами господарювання безтоварних біржових контрактів з Аграрним фондом України щодо купівлі-продажу сільськогосподарських товарів (5,6%) тощо.

Водночас матеріальні сліди зазначених злочинів зосереджено в документах, які можна розподілити на групи залежно від інформаційної значущості для розслідування. У цьому сенсі виокремлено документи щодо державної реєстрації та діяльності агропідприємств; статусу та компетенції правопорушника; бухгалтерського обліку та фінансової звітності, отримання сільгоспідприємствами фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів тощо. Розглянуто й інші предмети матеріального світу, що не є носіями рукописної та друкованої інформації, але містять матеріальні сліди розглянутих злочинних діянь (печатки, штампи, бланки, залишки агропродукції тощо). Матеріальні сліди можуть також міститися й на місці події (неналежний технічний стан господарських об'єктів, їх відсутність тощо). Визначено групи осіб, які можуть бути очевидцями як безпосередньо злочинної, так і управлінської та господарської діяльності агропідприємств, науково-дослідних закладів, бюджетних установ тощо.

У підрозділі 1.3 «Предмет та обстановка злочинів» акцентовано увагу на тому, що предмету вказаних злочинів притаманні такі ознаки: а) юридична – вирізняються корисливим мотивом, що потребує встановлення предмету злочинного посягання для їх правильної кваліфікації; б) соціальна – бюджетні кошти нерозривно пов'язані з суспільними відносинами, що виникають навколо і всередині функціонування АПК, та у випадках посягання на них будуть об'єктом неправомірних діянь; в) фізична – бюджетні кошти та інше державне майно, яке придбано за них, являються собою предмети матеріального світу.

Наголошено на дедалі частішому застосуванні безготівкової форми грошових коштів, що являють собою облікові записи грошових одиниць, які є еквівалентом готівкових бюджетних коштів і знаходяться на банківських рахунках та підкріплюються у документальній формі, а саме чековими книжками тощо, що надає їм правового режиму грошей як виду матеріалізованих речей, тобто таких, що зосереджуються в матеріальній оболонці. За результатами узагальнення матеріалів за даною категорією кримінальних проваджень зазначено, що найчастіше (у 83,9 % випадків) предметами досліджуваних злочинів виступають саме бюджетні кошти; значно рідше (16,1 %) – інше державне майно, тобто матеріальні цінності (зернові культури, сільгосптехніка та ін.), що придбані за бюджетні кошти в межах технології злочинної діяльності.

Висвітлено характеристику АПК як галузі економіки України (поняття, структура, завдання та стан розвитку). На її основі виділено дві форми діяльності агрокомплексу (внутрішню та зовнішню), що зосереджені у підготовці кадрів, проведенні наукових досліджень, реалізації державних

закупівель, наданні фінансової допомоги тощо. Встановлено часові проміжки такого роду злочинної діяльності, яка найчастіше триває від шести місяців до одного року (58,9 %).

Виокремлено характерні місця вчинення злочинів зазначеної групи, а саме Аграрний фонд України (5,7 %), державні органи Міністерства аграрної політики та продовольства України (15,3 %), сільгосп підприємства приватної та державної форм власності (75,8 %) та юридичні адреси фізичних осіб – суб'єктів господарювання (3,2 %). Підкреслено важливість обстановки у відповідних установах як загальних факторів, що обумовлюють поведінку правопорушника, у тому числі неналежний контроль державних органів за фінансово-господарською діяльністю агропідприємств та необізнаність деяких працівників суб'єктів господарювання щодо окремих аспектів виконання ними адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій.

У підрозділі 1.4 «Особа злочинця» висвітлено ознаки та множинність підходів до класифікації правопорушників за різними категоріями злочинів з огляду на специфічні методи вивчення, що характерні ряду наук кримінально-правового циклу.

Наведено криміналістичну класифікацію суб'єктів злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК. Поряд з цим встановлено, що у кримінальних провадженнях за даною категорією діянь до відповідальності здебільшого притягаються службові особи, які працюють на агропідприємствах приватної або державної форм власності (54 %), тривалість трудового стажу яких на займаних посадах становить від 1 до 3 років (43,9 %), віком від 30 до 44 років (33,3 %), котрі мають повну вищу освіту (57,5 %), чоловічої статі (68,1 %), одружені (заміжні) (80,1%), жителі міста (76,8 %), раніше не судимі (82,6 %). Щодо морально-психологічних якостей правопорушників, то поширеними серед них є такі риси, як жадібність (47,8 %) і прагнення отримати особистий зиск від посади (14,9 %), рідше – перебільшене почуття обов'язку (0,9%) та нехтування інтересами підлеглих (1,9 %).

Розділ 2 «Початковий і наступний етапи розслідування» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування і відповідні їм алгоритми дій слідчого» проаналізовано підходи до періодизації кримінального провадження та встановлено підстави такого поділу. Зауважено на прийнятності дворівневої структури процесу досудового розслідування зазначеної категорії злочинів: 1) початковий етап (з моменту внесення відомостей про злочин до ЄРДР до повідомлення особі про підозру); 2) наступний етап (триває до вирішення

всіх основних і проміжних завдань, пов'язаних із закінченням процесу досудового розслідування).

Проаналізовано підходи вчених щодо трактування терміна «слідча ситуація», розкрито її зміст. Зауважено на типізації слідчих ситуацій на підставі джерел вихідної інформації про вчинений злочин, якими можуть бути державна фінансова інспекція та її територіальні підрозділи (54 % узагальнених кримінальних проваджень), банківські установи, суб'єкти господарської діяльності (21,8 %), громадяни-підприємці, засоби масової інформації, Інтернет (1,6 %) тощо. На основі цих факторів виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів даного типу, завдання розслідування, необхідні комплекси дій слідчого, спрямовані на їх успішне вирішення.

У підрозділі 2.2 «Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування і відповідні їм алгоритми дій слідчого» зазначено, що лінія поведінки сторони захисту після повідомлення про підозру (співпраця з органами досудового розслідування, невизнання підозрюваним своєї вини щодо причетності до вчинених злочинів тощо) має вирішальне значення для виокремлення типових слідчих ситуацій на вказаному етапі розслідування. Погоджуючись із такою позицією, дисертантом виділено відповідні типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, та наведено дієві алгоритми дій слідчого, що дозволить досягти позитивного результату.

Крім того, у ході вивчення архівних матеріалів кримінальних проваджень даної категорії встановлено, що у більшості випадків сума застави була в десятки, а то і в сотні разів меншою за матеріальну шкоду, заподіяну державним інтересам. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до ст. 182 КПК України «Застава», що дозволить врегулювати питання щодо виконання підозрюваним своїх процесуальних обов'язків та відшкодування ним заподіяних збитків. Таким чином, у даних кримінальних провадженнях вирішальну роль в частині обрання запобіжного заходу може відіграти саме застосування застави.

У підрозділі 2.3 «Тактичні операції» проаналізовано погляди вчених-криміналістів відносно поняття тактичної операції, видів тактичних операцій та вимог щодо їх реалізації. Виокремлено та охарактеризовано тактичні операції у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в АПК: а) «Встановлення свідків», спрямована на виявлення і належну фіксацію показань усіх можливих свідків вчиненого злочину; б) «Фіксація матеріальних слідів», націлена на виявлення, збирання, фіксацію та вилучення слідів злочинної діяльності; в) «Розшук підозрюваного», яка проводиться у випадках, коли особа,

підозрювана у вчиненні злочинів вказаної групи, переходується від органів досудового розслідування; г) «Виявлення інших епізодів злочинної діяльності» щодо виявлення, збирання, фіксації, вилучення та оцінки доказів причетності підозрюваного до вчинення ряду інших злочинів, що можуть мати статус як основних, так і допоміжних чи супутніх; г) «Викриття співучасників», що полягає у встановленні всіх осіб-учасників розглянутих протиправних діянь та визначенні їхньої ролі у частині досягнення спільної злочинної мети; д) «Відшкодування матеріальних збитків», спрямована на вирішення завдань щодо встановлення точної суми матеріальних збитків та їх відшкодування.

Розділ 3 «Особливості окремих слідчих (розшукових) дій» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Особливості обшуку й вилучення документів»* виділено та розкрито зміст ряду проміжних завдань, вирішення яких забезпечить збереження речових доказів в ході досудового розслідування злочинів указаної групи. Дисертантом зауважено на необхідності слідчому у своїй практичній діяльності керуватися принципом розумних строків, що передбачає мінімізацію затрат часу з моменту початку кримінального провадження до моменту реалізації обшуку (серії обшуків), доцільність у їх одночасному проведенні, планування моменту початку серії обшуків з урахуванням робочого фактору тощо. Розкрито процедуру й тактичні особливості реалізації вказаної слідчої (розшукової) дії, що полягають в ознайомленні представників агропідприємств з ухвалою про дозвіл на проведення обшуку, розподілі на місці функцій між усіма учасниками, огляді території обшукуваного об'єкта, залученні спеціалістів у відповідній галузі знань, використанні технічних засобів, фіксації результатів тощо.

Виокремлено тактичні прийоми, застосування яких допоможе слідчому подолати деякі труднощі під час здійснення тимчасового доступу до речей і документів, а саме: а) наголошення на обов'язковому характері відповідної ухвали слідчого судді; б) роз'яснення положень ч. 1 ст. 166 КПК України про право слідчого судді, суду на підставі клопотання сторони кримінального провадження постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку; в) запевнення у невідкладності його дій.

У підрозділі 3.2 *«Особливості огляду документів»* висвітлено зміст, мету, ознаки та значення слідчого огляду. Зауважено на необхідності розгляду особливостей огляду саме документів, оскільки цей різновид зазначеної слідчої (розшукової) дії є найбільш поширеним у практиці за даною категорією кримінальних проваджень.

Наведено низку об'єктивних факторів, які доводять доцільність проведення огляду документів окремою процесуальною дією. Розглянуто

завдання, які слідчому необхідно виконати перед початком та під час зазначеного виду огляду, та наведено вичерпний набір дій, спрямованих на їх вдале вирішення у межах інтелектуальної діяльності за вказаним напрямом. Окрім цього, документи за даною категорією кримінальних проваджень розподілено на дві групи: а) такі, що не викликають сумніву в їх справжності; б) такі, що містять ознаки підробки (документи-речові докази).

У підрозділі 3.3 «Особливості тактики допиту» наведено різні критерії класифікації допиту (залежно від стадії кримінального провадження, за послідовністю та обсягом його проведення, залежно від предмета тощо). Розкрито зміст підготовчого, робочого та заключного етапів даної слідчої (розшукової) дії в ході розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК.

Наголошено, що обрання тактики допиту підозрюваного, свідка у кримінальних провадженнях даної категорії прямо залежить від ситуаційної зумовленості. Звідси, наведено системи тактичних прийомів допиту зазначених суб'єктів у безконфліктній та конфліктній ситуаціях.

У підрозділі 3.4 «Проведення судових експертиз» проаналізовано позиції науковців щодо розкриття змісту поняття судової експертизи та з'ясування її самостійних ознак, множинність думок яких лише підтвердили неоднозначність в оперуванні окремими самостійними елементами понятійного апарату вказаної наукової категорії. На їх основі виділено відмінні ознаки судової експертизи.

Наведено перелік судових експертиз, що призначаються під час розслідування вказаного типу злочинів. Сформульовано авторське визначення поняття судово-економічної експертизи на основі її можливості акумулювати відомості щодо актів злочинної поведінки та виконання правопорушником своїх службових та (або) матеріального характеру обов'язків. Висвітлено порядок її призначення. Виокремлено завдання, що вирішуються за допомогою використання спеціальних знань у вигляді судово-економічної, почеркознавчої та будівельно-технічної експертиз, яким відведено чільне місце та є невід'ємними засобами доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в АПК.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у розробленні методики розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі України. При цьому одержано такі найбільш важливі результати.

1. Злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в АПК, являють собою сукупність взаємопов'язаних протиправних діянь, що відзначаються комплексним характером та які вчиняються службовими або матеріально-відповідальними особами, громадянами-підприємцями з використанням легальних форм господарської діяльності в сфері функціонування агрокомплексу у зв'язку з використанням бюджетних коштів. Їм притаманний комплексний характер, що передбачає наявність основного (ст.ст. 190, 191 КК України) і підпорядкованих (ст.ст. 210, 222, 358, 364, 365, 366, 367 КК України) злочинів у структурі технологій злочинної діяльності.

2. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, являє собою складну інформаційну модель, що містить типові відомості про їх обов'язкові складові елементи, а саме: 1) способи та сліди злочину (комплексу злочинів), що розглядаються; 2) предмет та обстановку зазначених протиправних діянь; 3) особу злочинця у вказаній сфері господарської діяльності.

3. Способи вчинення вищевказаних злочинів доцільно класифікувати за повнотою структури, суб'єктним складом, формою вини, залежно від інструментів реалізації злочинного задуму, масштабу злочинної діяльності, становища, повноважень та місця професійної діяльності співучасників злочинів.

4. Відповідно до розробленої криміналістичної класифікації суб'єктів указаних злочинів виділено такі їх інформаційні групи, як: дирекція фондів; начальники структурних підрозділів на місці; начальники регіональних відділень; начальники відділів бухгалтерського та фінансового обліку, фінансово-економічних відділів; начальники управлінь; керівники науково-дослідних установ та державних інспекцій тощо.

5. Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування злочинів, що розглядаються, є: а) кримінальне провадження розпочато за результатами проведеної перевірки органами Державної фінансової інспекції України; б) слідчим отримано матеріали досудового розслідування, що виділені прокурором в окреме провадження;

в) слідчим внесено відомості до ЄРДР після публічного висвітлення обставин учинення злочину; г) кримінальне провадження розпочато після подання повідомлення суб'єктом господарювання, заяви особами-партнерами в аграрному секторі економіки про вчинене кримінальне правопорушення. Особливості наведених типових слідчих ситуацій визначають алгоритми дій слідчого, спрямовані на якісне вирішення завдань розслідування.

6. На наступному етапі розслідування вищевказаних злочинів виникають такі типові слідчі ситуації: а) сторона захисту зайняла позицію співпраці з органами досудового розслідування, за якої підозрюваний зізнався у вчиненні злочину та повністю визнав свою вину (51,7 %); б) підозрюваний визнав свою вину лише частково й намагається спростувати відомості щодо його причетності до інших епізодів злочинної діяльності та (або) зв'язків зі співучасниками (41,5 %); в) сторона захисту відмовляється співпрацювати з органами досудового розслідування, підозрюваний свою вину у вчиненні злочину не визнає (6,8 %). Відповідно до виділених типових слідчих ситуацій обираються системи процесуальних дій та інших заходів, необхідних для успішного завершення досудового розслідування.

7. Типовими тактичними операціями під час досудового розслідування даних злочинів є: а) «Встановлення свідків»; б) «Фіксація матеріальних слідів»; в) «Розшук підозрюваного»; г) «Виявлення інших епізодів злочинної діяльності»; д) «Викриття співучасників»; е) «Відшкодування матеріальних збитків».

8. Значущими процесуальними діями в ході розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, є обшук (71,8 %) та тимчасовий доступ до речей і документів з їх подальшим вилученням (64,5 %). Якісне здійснення цих заходів можливе за умови правильного визначення кола необхідних документів, місць їх ймовірного зберігання, залучення спеціалістів тощо. Тактичні особливості вилучення документів за даною категорією кримінальних проваджень також визначаються з урахуванням завдань, що виникають у ситуаціях відмови у наданні слідчому необхідних документів особою, у віданні якої вони знаходяться, або посиланням на їх відсутність з різних причин.

9. Вагомим у практиці розслідування злочинів вказаної групи (65,3 % узагальнених матеріалів) є огляд документів, який слід проводити як окрему процесуальну дію, що дозволить зафіксувати їх найбільш важливі ознаки. Під час зазначеної слідчої (розшукової) дії слідчому необхідно вивчити загальний вигляд та стан документів, їх реквізити; встановити коло осіб, які мали право засвідчувати конкретні документи своїм особистим

підписом та (або) відтиском печатки агропідприємства; визначити їх цільове призначення тощо.

10. Найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК, є допит. Тактичні прийоми проведення допиту підозрюваного, свідка за даною категорією кримінальних правопорушень визначаються ситуаційною зумовленістю їхньої поведінки (конфліктна чи безконфліктна). Відповідно до певної ситуації можуть обиратися такі тактичні прийоми чи їх поєднання, як використання суперечностей в показаннях інших осіб чи документах, створення комфортних умов для проведення допиту, надання можливості ознайомитись з доказами (документами), постановка уточнюючих, деталізуючих та нагадуючих запитань тощо.

11. У кримінальних провадженнях даної категорії вагоме значення мають: а) судово-економічна експертиза (73,4 %), яка призначена для встановлення фактів порушення агропідприємствами положень законодавства, які регламентують фінансово-господарську діяльність в аграрному секторі економіки країни; б) почеркознавча експертиза (79 %), що спрямована на встановлення особи, яка засвідчила чи власноручно внесла заздалегідь неправдиві відомості до змісту документів фінансово-господарської діяльності закладів, установ, організацій в аграрному секторі економіки; в) будівельно-технічна експертиза (18,5 %), яка вирішує питання щодо обсягу, вартості та відповідності проектно-кошторисній документації будівельних робіт, профінансованих за рахунок бюджету.

12. Для усунення проблеми виконання підозрюваним своїх процесуальних обов'язків та часткового вирішення питання щодо відшкодування матеріальних збитків необхідно внести зміни до ст.182 КПК України «Застава», виклавши абзац другий ч. 5 цієї норми у такій редакції:

«У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків чи потерпілою стороною заявлений цивільний позов, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати відповідно або дорівнює обґрунтованій сумі позову».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кікінчук В. В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Юридические науки. – 2013. – Том 26 (65). – № 1. – С. 376–380.
2. Кікінчук В. В. Типові сліди злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 1 (48). – С. 109–113.
3. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 2 (49). – С. 131–136.
4. Кікінчук В. В. Предмет злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 413–416 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_71.pdf.
5. Кікінчук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Серія юридична. – 2013. – Вип. 3 (3). – С. 317–326.
6. Кікінчук В. В. Особливості тактики окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія “Право”. – 2014. – Випуск 24. – Том 4. – С. 94–98.
7. Кікінчук В. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі України / В. В. Кікінчук // Analești întîficeale Academiei “Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interneal Republicii Moldova. – Sti întesocioumane. – 2013. – Editjaa XIII-a. – Nr. 1. – P. 65–71.
8. Кікінчук В. В. Щодо поняття злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Перспективи розвитку науки в стране : материалы XXXI Междунар. науч.-практ. конф. по филос., филол., юрид., пед., экон., психол., социол. и полит. наукам (Украина, г. Горловка, 21-22 марта 2013 г.). – Горловка : ФЛП Пантюх Ю. Ф., 2013. – С. 70–72.

9. Кікінчук В. В. Щодо методики розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2013 р.). – Х. : ХНУВС, 2013. – С. 345–347.

10. Кікінчук В. В. Криміналістична класифікація суб'єктів злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18-19 трав. 2013 р.). – Суми : Друкарський дім “Папірус”, 2013. – С. 193–196.

11. Кікінчук В. В. Щодо предмета злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21-22 лют. 2014 р.). – Х. : ГО “Асоціація аспірантів-юристів”, 2014. – С. 111–113.

12. Пчеліна О. В. Щодо вимог до працівників підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю / О. В. Пчеліна, В. В. Кікінчук // Діяльність підрозділів кримінальної міліції: сучасний стан та перспективи вдосконалення : тези доп. та повідом. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 квіт. 2013 р.). – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 348–352 (*особистий внесок здобувача полягає у розкритті питань стосовно завдань, функцій та правової основи взаємодії підрозділів кримінальної міліції зі слідчим апаратом під час досудового розслідування економічних та службових злочинів*).

АНОТАЦІЯ

Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровськ, 2014.

Дисертація є комплексним монографічним дослідженням методики розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. Сформульовано теоретичні положення щодо

криміналістичної класифікації протиправних діянь вказаної групи. Розроблено їх криміналістичну характеристику. Наведено практичні рекомендації щодо алгоритму дій слідчого в типових слідчих ситуаціях на початковому та наступному етапах розслідування незаконних посягань у вказаній сфері господарської діяльності. Виокремлено найбільш типові тактичні операції.

Розкрито тактичні особливості підготовки і проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів з їх подальшим вилученням, огляду документів та допиту підозрюваних і свідків у кримінальних провадженнях даної категорії. Висвітлено завдання, що вирішуються судово-економічною, почеркознавчою та будівельно-технічною експертизами. Сформульовано пропозиції стосовно вдосконалення норми кримінального процесуального законодавства України в частині застосування застави.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, бюджетні кошти, аграрний сектор економіки, злочини в бюджетній сфері, методика розслідування, криміналістична характеристика.

АННОТАЦІЯ

Кикинчук В. В. Методика расследования преступлений, связанных с использованием бюджетных средств в агропромышленном комплексе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Днепропетровск, 2014.

Диссертация является комплексным монографическим исследованием методики расследования преступлений, связанных с использованием бюджетных средств в агропромышленном комплексе.

В работе проанализированы криминалистически значимые признаки преступлений, связанных с использованием бюджетных средств в агропромышленном комплексе, в частности специфическая сфера общественных отношений, предмет преступного посягательства, субъект преступления, комплексный характер преступной деятельности и использование в ней легальных форм хозяйственной деятельности. В связи с этим сформулировано понятие данных преступлений.

Рассмотрены соответствующие теоретические положения и предложена криминалистическая классификация противоправных деяний

указанной группы. Разработана их криминалистическая характеристика как сложная информационная модель, содержащая типичные сведения о способах и следах рассматриваемых преступлений (комплекса преступлений); предмете и обстановке отмеченных противоправных деяний; личности преступника.

Приведены практические рекомендации по алгоритмам действий следователя в типичных следственных ситуациях на первоначальном и последующих этапах расследования преступлений, связанных с использованием бюджетных средств в агропромышленном комплексе. Выделены наиболее типичные тактические операции, проводимые в уголовном производстве по данной категории преступлений: «Установление свидетелей», «Розыск подозреваемого», «Фиксация материальных следов», «Выявление других эпизодов преступной деятельности», «Разоблачение соучастников», «Возмещение материального ущерба».

Раскрыты тактические особенности проведения обыска, временного доступа к вещам и документам с их последующим изъятием, осмотра документов, допроса подозреваемых и свидетелей в уголовных производствах о преступлениях, связанных с использованием бюджетных средств в агропромышленном комплексе.

Отражены задачи, которые решаются с помощью проведения судебно-экономической, почерковедческой и строительно-технической экспертиз в качестве разновидностей применения специальных знаний в ходе досудебного расследования указанной группы противоправных деяний.

Сформулированы предложения по усовершенствованию редакции ст. 182 «Залог» Уголовного процессуального кодекса Украины путём установления исключительного случая применения залога в размере, который равняется сумме заявленного гражданского иска в уголовном производстве.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, бюджетные средства, аграрный сектор экономики, преступления в бюджетной сфере, криминалистическая характеристика, методика расследования.

SUMMARY

Kikinchuk V. V. Methods of investigating crimes involving the use of budget funds in agroindustrial complex. – *The manuscript.*

The thesis is for candidate degree of law on specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operational-search activity. – The Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs, Dnipropetrovs'k, 2014.

The dissertation is a complex monographic research of methods of investigating crimes involving the use of budget funds in agroindustrial complex. Theoretical positions in relation to criminalistics classification of illegal acts of the indicated group are formulated. The criminalistics characteristic of such crimes is developed. Practical recommendations concerning the algorithm of actions of investigator in the typical investigative situations for the primary and next stages of investigation of illegal offenses in the indicated sphere of economic activity are formulated. The most typical tactical operations are selected.

The tactical features of preparation and conduction of search, interim access to the things and documents with their subsequent disregarding, inspection of documents and inquire of suspects and witnesses in criminal proceedings of this category are exposed. Tasks which are solved by judicial-economic, handwriting and build-technical expertises are reflected. Suggestions in relation to the improvement of norm of criminal procedure legislation of Ukraine in part of the applying mortgage are formulated.

Keywords: agroindustrial complex, budget funds, agrarian sector of economy, crimes in a budgetary sphere, methods of investigation, criminalistics characteristic.